

СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ӨНЕРТАНЫМДЫҚ БІЛІМ МАҢЫЗЫНЫҢ КЕЙБІР ТҰСТАРЫ

Байқоңыр Ижанович ИЖАНОВ

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты

Сейфолла Жамауович БОДИКОВ

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің
аға оқытушысы

Мәдениет өмірінде жаңа ой-толғауының ағыны кідірілген кезеңдер болады. Оған көптеген себептер бар. Уақыт өте келе өнердің шығармашылық екпіні де, оған әсер етуші күштер де өзгереді. Қазақстан бейнелеу өнері тарихын сөз еткенде ол өткен жетпіс немесе сексен жыл онша ұзақ мерзім емес. Бірақ суретшілердің не бары бірнеше ұрпағының өткен жолы, тұтас алғанда, Қазақстан өнерінің өзіне тән ерекше бейнесі бар деп айтуға мүмкүндік береді.

Өнер туындысын шынайы, толық мәнді түйсіне білуге тәрбиелейтін дәлелдердің бірі - өнер тарихы және теориясы. Себебі осы өнер тарихы сабағында ғана студенттер бейнелеу өнерінің тарихи және теориялық даму жөнінде даму процесі жөнінде білім алып, көркем шығарманы талдауға және ол туралы өз пікірін сауатты жеткізе білуге үйренеді. Бейнелеу өнері тарихы және теориясы пәннің мақсаты студенттердің көркем педагогикалық заңдылықтар жайында білімдері мен практикалық дағдыларын нығайтып, шынайы өнер мәселелерін түсінуін жетілдіру.

Бүкіл кеңес одағындағындай Қазақстанда да саяси-идеологиялық көркем мәдениет арқылы жүзеге асты. Қазіргі көркем мәдениеттің қалыптасуы тарихи-өнертану тұрғасынан терең зерттеуді талап етеді. Көптеген суретшілер осы жерге өз еріктерінен тыс келсе де, өлкенің көркем мәдениетіне үлкен үлес қосты. Олардың тоталитарлық жүйеге карама-қайшы өнерлері, шығармашылықтары

ішкі рухани бостандыққа, шығармашылық тәуелсіздікке ұмтылушылықтары, идеология құрбандары болуларына себеп болса да шығармалары келер ұрпаққа үлкен мұра болмақ. Сөз жоқ Қазақстан суретшілері сол уақыттағы кеңес өнерінде белгіленген негізгі ой мақсаттың әсерін бастан кешті.

Суретші табиғат ортасында, колхозда, зауытта – қайда жүрсін мейлі көзі көріп, көңілге түйген әсем көріністі қағазға түсіргенше асығады. Суретшінің кез келген жұмысы суреттен басталады. Ол болашақ картинасын бастамас бұрын әуелі кенепке оның нобайын салып шығыды. Сондықтан да ұлы шеберлердің қай-қайсысы да суретке үлкен мән берген. Егер табиғат көрінісін салсақ, біз күн шуағын, ай нұрын немесе себелеген ақ нөсер мен бұлыңғыр мұнарды да көре аламыз.

Елдегі 40-50-ші жылдар аралығында соцреализм тәрізді супержанрлар билегенмен, сырттағы идеология диктаты, соның ішінде Қазанстанда да, өнерде де дағдарыстық аялдау байқалды. Өнер қысқа уақытқа шектеліп, тыйым салынғаны байқалды. Олардың кейбіреуі ашық түрде бейсаясаттанды. Оларда партия берген ешқандай ұран да болмады. Кеңес ресмилігіне жат шығармалар пайда болды, суретшілер көрмелік салтанаттылық шектеулерден қашты. Оған дәлел - Қастеевте, Эйфертте, Ивашев-Мусатовта, Рыбецкийде еңбекші адам бейнелері, туған жер пейзаждарының нақыштары пайда болды. Олар тебіренетін лиризм әуенінде баяндау мәнінің трагедиясын көре отырып, мөртаңбалық плакаттардан қашты. Сол уақытта Қазақстанда суретшілердің көрсеткендерін онша түсінген адам болған жоқ. Жергілікті идеологтар соғыстан кейінгі жеңіс ауасымен, эйфориясымен жүріп, босаңсып кетті.

Идеологиялық агрессия тәртібінің жақа толқыны осы аялдауды үзгенге дейін кейбір суретшілер 30-шы жылдардағы мифологиялық шығармашылық мәнді білдіретін «жарық жол» метафорасымен ешқандай қатыссыз халық тағдыры тақырыбына ұласқан бірқатар картиналар жасап үлгерді. Бірақ халық жолы - тарихи сынаулардың ауыр тізбектері. Соғыстан кейін жалғастырған қуғындаудың жалпы толқыны осындай буын болды. Бұл оғаш болып көрінуі мүмкін, олардың шығармаларының мазмұны даусыз.

Өнер өзінің бастау бұлағына ежелгі халықтық түп негіздеріне ықылас білдіруінде оның этнографиялық, одан кейін поэтикалық дәрежелеріне өткесін жаңа биікке шығып, оны пайымдаудың

философиялық дәрежесіне көтерілді деуге болады. Сахнаға шыға бастаған суретшілердің келесі ұрпағы, тегінде, алдыңғылардың осы бағыттағы ізденістерін одан әрі жалғастырып, халықтық характері мен халықтың тарихы туралы ұғымды тереңдете түсуге тырысатын және қазіргі заман құбылыстарын да тереңірек пайымдайтын болар.

Қазақстанның бейнелеу өнерінің тарихи маңызды, қызықты және қиын шығармашылық жолдары осы сұрақты толық қамтып оқыту керектігін алдын-ала анықтайды.

Қазақстанның бейнелеу өнері тарихын зерттеуде Қазақстанның бейнелеу өнерінің тарихи даму ерекшелігін жүйелі оқуға әрекет етіліп отыр. Ғылыми айналымда хронологиялық кезеңдерді есепке ала отырып, тарихи танымдық жайда бейнелеу өнерін талдау нәтижесі болып табылатын және бейнелеу өнерінің құрылу және қалыптасу үдерістерін қарастыратын мәліметтер енгізіледі. Өнердің қалыптасу кезеңіне кіретін суретшілердің шығармашылықтары бейнелеу өнерінің құрылу үдерістерінің ерекшеліктерімен және осы кезеңнің әлеуметтік-психологиялық және саяси жағдайларының өзгешелігімен қарастырылады.

Қазақстанның егемендігі мен тәуелсіздігін алған кезде қазіргі өнерді әрі қарай дамыту бойынша шаралар туралы өнер тарихын, оның даму кезеңдерін зерттеуде жүйелі және әдістемелік дұрыс ыңғайын табуды қалыптастыру үшін өте маңызы бар.

Жалпы, Қазақстанның көркемдік мәдениеті мен өнері өзгеше қалыптасты. Бұл өңірді тездетіп индустрияландыру кезеңі болды, мындаған тұтқындар мен құғындалған жер аударылғандардың еңбектері пайдаланды. Мұнда өз құқықтарын қорғай алмай қысым көрген қоғамдық топтар көп болды, олардың мәдени-ұлттық, түбірлері әлеуметтік саналы түрде кесілді. Жазаланған суретшілердің шығармашылықтары - зиялылардың ой-пікірлері - лагердегі тәртіппен төмендетілді, шектелді, жасырын болды. Қазір қоғамда бұл мұраға да аса қызығушылық бар. Атап айтқанда Қарлағ тұтқындары сондағы елдер мен шетелдердің жүздеген өнер мен мәдениет қайраткерлері болатын. Қазір қоғамда бұл мұраға да аса қызығушылық бар. Атап айтқанда Қарлағ тұтқындары сондағы елдер мен шетелдердің жүздеген өнер мен мәдениет қайраткерлері болатын. Осы өнер қайраткерлерімен қиын жан түршігерлік жағдайда жасалған бірегей мәдени мұралар құрастырылды. Бұл тек Қазақстанның бір қаласының ғана мысалға алған мәдени тарихы.

Қазақстанның көркемдік өмірі туралы хрестоматикалық сұрыптау, материалдардың жиналуы және жүйеленуіне шетел, Қазақстан және әр аймақ тарихшылары, өнертанушылары белгілі еңбек сіңірді. Қазақстандағы кәсіпқой бейнелеу өнер тарихы бойынша олардың зерттеулерінсіз және жалпы талдаусыз көркемдік шығармашылық саласын дәріптеуінсіз осы жұмысты жазуға мүмкіндік болмас еді. Қазақстанның мәдениеті мен өнерін оқудың жалпы дәрежесі осы күнгі көркемдік тәжірбиенің нақты зерттелмеген беттерін ашуға жаңа міндеттер қойып отыр.

Біріншіден, еліміздегі көркем мәдениеттің қалыптасуын дара феномен ретінде саралап тану қажеттілігі; екіншіден өнер шығармаларын ғылыми - өнертану тұғысынан талдау керектілігі; үшіншіден осы мәселені жалпы еліміздің мәдени тарихының маңызды, сабақ болар бөлігі ретінде тану қажеттілігі.

Бізді қызықтыратын танымдың мәселелер - Қазақстандағы кәсіпқой бейнелеу өнерінің қалыптасу ерекшелігі - республиканың өнер зерттеу ғылымының маңызды тарауларының бірі болып табылады, өйткені Қазақстан тәуелсіздігін алумен дербес мемлекет ретінде мәдениеттің жаңа жалпы негізгі пікір, тұжырымдамасын қажет етеді.

Өнертанымдық әдістеме аспектісіне: технологиялық (іс-әрекеттің жаңа тәсілдерінің пайда болуы) және тұлғалық-шығармашылықты (адамның креативті тұлға ретінде қалыптасуы) жатады.

Өнерсүйгіш, мәдениетті тәлім-тәрбиенің, үйлесімділіктің, тәртіптің өлшемі, адамның үздіксіз рухани жетілуі мен көп қырлылығының көрінісі деп бағалады. Олар адам ақыл-ойының тәуелсіздігін батыл қолдады, мәдениет адамның ішкі табиғи мүмкіндіктерін, ақыл-ойын жетілдіретін қуат көзі деп санады. Ойшылар пікірінше, мәдениет пен өнер- білім мен тәрбиенің құралы, адам қабілеттерін дамытудың тетігі және мәдениетте адамдық пайым-парасат, ақыл-ой, ізгілік пен әдемілік заттандырылады деп көрсетті.

Қазіргі заманда мамандарды тар көлемді кәсіптік даярлау әлемдік қауымдастыққа ұтылып, бәсекелестік өмір сүрудің басты шартына айналған бүгінгі өзгермелі дүние жағдайындағы талаптарға сәйкес келмейді, жоғары кәсіптік білім берудің маңызды бөліктерінің бірі - болашақ мамандардың жеке мәдениеті болып саналады. Жоғары білім тек кәсіптікпен ғана шектелмейді, ол адамның жалпы

мәдениетінің құрамдас бөлігі.

Шығармашыл тұлғаға тән сапалардың бірі оның адамзаттың мұра етіп қалдырған мәдени құндылықтарды оқып үйрене отырып, өзінің даму ерекшеліктеріне сәйкес жеке мәдениет үлгілерін таңдай алуы. Жалпы адамзаттық мәдениеттен өзіне қажеттісін таңдап өз бойына дарыту нәтижесінде тұлғаның жеке мәдениеті қалыптасады. Тұлғаның жеке мәдениеті өз қызметін шығармашылық әрекетпен айналысқанда ғана жүзеге аса алады.

Болашақ маманның шығармашыл ойының дамуы белгілі бір әлеуметтік ортада, соның әсері арқылы дамиды және сол ортада оның өзін қаншалықты ұйымдастыра алатындығына байланысты. Шығармашылдық жоғары адам қоғамда әлі шешімін таппаған мәселелердің жауабын іздеуге ұмтылады. Бұл жолда ол түрлі қарама-қайшылықтарға келуі мүмкін. Шығармашыл маман осы қарама-қайшылықтан өз жолын таба біледі. Қазіргі қоғам кез келген мамандық иесінің жоғары кәсіптік біліктілігіне ғана емес, оның рухани моральдік бейнесіне, қоршаған ортамен қарым - қатынас жасау мәдениетіне де үлкен талаптар қояды. Сондықтан болашақ маманның шығармашылдық іс-әрекетінің дамуының өнертанымдық мазмұнының мәні - оның ойлау, іс-әрекет және қарым-қатынас мәдениетін менгеруі болып табылады.

Қазіргі таңда тұлғаның шығармашылығы жоғары деңгейлеріне көтерілуі жоғары педагогикадағы өнертанымдық ұстанымның негізгі ойларымен тығыз байланысты. Біз қарастырып отырған шығармашылық іс-әрекетті қалыптастыру мәселесінде де өнертанымдық мазмұн бар. Сондықтан зерттеу тақырыбына сәйкес болашақ мамандардың шығармашыл ойлауын қалыптастыру мәселесінің өнертанымдың қыры да қарастырылды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбілқасымова А.Б. Студенттердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру. - Алматы: Білім, 1994. – 192 б.
2. Лук А.Н. Теоретические основы выявления творческих способностей. – М., 1979.- 150 с.
3. Брушлинский А.В. Субъект: мышление, учение, воображение - М.: МОДЭК, 1996. - 387 с.
4. Омарова Р.С. Жоғары оқу орындарында студенттердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру: дисс. ... пед. ғыл. канд. - Алматы, 2002. - 167 б.